Проект

Нииты билиг албан черлериниң 9-ку клазының доозукчуларынга 2019-2020 өөредилге чылында

ТЫВА ДЫЛГА чорудар күрүнениң кол шылгалдазының (ККШ)

ОНЗАГАЙЫ

Шылгалданың кол ужур-утказы: нииты билиг албан черлериниң 9-ку клазының доозукчуларының тыва дылга билииниң деңнелин хынаары-биле күрүнениң түңнел аттестациязын чорудары. Шылгалданың түңнелдери ортумак школаның профильдиг класстарынче кирерингe ажыглаттынып болур.

ККШ 2012 чылдың декабрь 29-та № 273-ФЗ «Закон об образовании» деп Федералдыг хоойлуга дүүштүр чоруттунуп турар.

2. Шылгалданың ужур-утказын тодарадып турар документилер:

1) Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 25.12.2013 г. №1394 «Об утверждении Порядка проведения государственной итоговой аттестации по образовательным программам основного общего образования»;

2) Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының 2016 чылдың декабрь 16-да 1394-д дугаарлыг дужаалы «Об утверждении организационно-территориальной схемы подготовки и проведения государственной итоговой аттестации по образовательным программам основного общего и среднего общего образования на территории Республики Тыва на 2017 году».

3. Хыналда-хемчег материалдарының (КИМ) ужур-утказын болгаш тургузуун ажылдап кылырының аргалары

Төрээн дылга ККШ дужааарының хыналда-хемчег материалдарының ужур-утказын ажылдап кылырының аргаларының хевирлеттинери эртемниң онзагайынга болгаш үстүнде 2-ги пунктуда бердинген дүрүмнерге дүүштүр кылдынган.

ӨФКС-те айыттынган компетенцияларның аргалары ККШ утказында долузу-биле киирттинген. Ажыл өөреникчилерниң лингвистиктиг билиин (дыл болгаш чугаа дугайында билиин; дыл талазы-биле билиин дыл материалдарын сайгарып тургаш, шын ажыглап база танып, бөлүктеп, сайгарып (анализтеп) билириниң билиглери болгаш арга-мергежилин) хынаар. Дыл талазы-биле билиг, мергежилиниң дылдың нормаларын (лексиктиг, грамматиктиг, стилистиктиг, орфографтыг, пунктуастыг) сагып тургаш, хевирлеттингенин ажыл хынаар. Харылзажылга талазы-биле билиин чугаа чорудулгазының үезинде үре-түңнелдиг аргаларны ажыглап билиринден хынаар.

ККШ-тиң сөөлгү онаалгазы чогаадыгны 1 вариантылыг кылдыр тургускан.

4. Кол күрүне шылгалдазы-биле (ККШ) чаңгыс аай күрүне шылгалдазының (ЧАКШ) хыналда-хемчег материалдары-биле харылзаазы

ККШ болгаш ЧАКШ моделиниң тургузуунуң харылзаазы кол ажылдап кылыр аргалар дузазы-биле чаңгыс аай нормажыттынган документилерниң негелдезинге, өөредилгениң чаӊчылдарынга болгаш түңнелдеринге дүүшкээн хандырарар.

5. Шылгалда ажылдың утка болгаш тургузуунуң характеристиказы.

Хыналда-хемчег материалының вариант бүрүзү 3 кезектен тургустунар, олар хевириниң болгаш онаалганың белен азы бергезиниң аайы-биле бот-боттарындан аңгыланыр.

1-ги кезек – кыска эдертигден тургустунар (онаалга 1).

2-ги кезек (онаалга 2-8) – кыска харыылыг онаалга болур.

Шылгалда ажылында дараазында кыска харыылыг онаалгаларны сүмелээн:
- өөреникчиниң бодунуң тодарадып тыпкан кыска харыызын киирген айтырыглар;
- сүмелээн харыыларның иштинден чаңгыс шын харыыны тывары.

3-кү кезекте – делгереңгей ажык харыылыг бодунуң бодалын шын илередип шыдаарын хынаар чогаадыг.

Таблица 1. Онаалгаларның кезектер аайы-биле бердингени

№	Кезектери	Онаалгаларның саны	Баштайгы эң улуг балл	Онаалганың хевири
1	1-ги кезек	1 (Онаалга 1)	7	Делгереңгей харыылыг онаалгалар (эдертиг)
2	2-ги кезек	7 (онаалга 2–8)	7	Кыска харыылыг онаалгалар; Харыызын шилир онаалгалар
3	3-кү кезек	1 (Онаалга 15)	9	Делгереңгей харыылыг онаалга
4	1 болгаш 3 кезектер		шын бижилге болгаш чугааның чигези дээш 10 балл	
Шуптузу		15	33	

6. Шылгалда онаалгаларының утка болгаш чорудулгазының хевириниң аайы-биле хуваалдазы

Тыва дылда кол адырлар аайы-биле онаалгаларның хевирлери таблица 2-де бердинген.

Таблица 2. Кол уткалыг адырларының аайы-биле
«Тыва дылга» онаалгаларның хуваалдазы

Кол уткалыг адырлар	**Онаалгаларның**	**Онаалгаларның эң**	**Бүгү ажылдың эң улуг**

	саны	**улуг баллы**	**(33) баллынга хамаарыштыр ук блоктуң айтырыгларының хуузу**
Чугаа, ону дыңнаары. Аас чугааны дүүшкек кылдыр билип алыры. Дыңнааны сөзүглелди кызыра (кыска) эдертиг кылдыр бижиири.	1	7	21
Синтаксис	2	2	6
Орфография	1	1	3
Пунктуация	1	1	3
Сөзүглел	2	2	6
Лексика	1	1	3
Чугаа. Бижип билири. Бердинген темага болгаш чугааның утка-хүлээлге талазы-биле хевиринге дүгжүп турар сөзүглелди тургузары	1	9	27
Шын бижилгени болгаш чугааны херек кырында шын кылдыр ажыглап билири	1, 3 кезектер (ниитизи-биле)	10	31
Шуптузу	9	33	100

Тыва дылга шылгалданың онаалгалары дыл материалдарын көргүзериниң аайы-биле янзы-бүрү болур. 3-кү таблицадан көрүп болур. Өөреникчи сөзүглелде бердинген дыл болуушкуннары-биле ажылдаар; эдертиг бижиир, бодунуң хууда бодалын бижимел-биле илередир.

Таблица 3. Дыл материалдарының хевирлериниң аайы-биле онаалгаларның хуваалдазы

Дыл материалдары-биле ажылдарның хевирлери	Онаалга-ларның саны	Эң улуг баллы	Бүгү ажылдың эң улуг (33) баллдан дыл болуушкуннары-биле ажылдаар янзы-бүрү онаалгаларны күүсеткениниң хуузу
Эдертигни бижиири	1	7	21
Сөзүглел-биле ажыл: дыл материалдары-биле ажыл (сөзүглелдиң дыл талазы-биле сайгарылгазы)	7	7	21
Чогаадыгны бижиири	1	9	27
Шын бижилгени херек кырында шын кылдыр ажыглап билири		10 (эдертиг, чогаадыгны бижээнинден)	31
Шуптузу	**9**	**33**	**100%**

7. Нарынының деңнелиниң аайы-биле шылгалда ажылының хуваалдазы

Ук хуваалданы 4-кү таблицада көргүскен

Таблица 4. Нарынының деңнелиниң аайы-биле шылгалда ажылының хуваалдазы

Онаалганың нарынының деңнели	Онаалганың саны	Баштайгы эң улуг балл	Бүгү ажылдың баштайгы эң улуг (33) баллдан бердинген онаалганың нарынының деңнелиниң аайы-биле хуузу
Үндезин деңнел	8	33	89
Бедик деңнел	1	9	11
Шупту	9	33	100

8. Ажылды күүседириниң үези

Шылгалда ажылды күүседиринге 235 минут бердинер.

9. Немелде материал болгаш дериг-херексел

Шылгалдага бар болза офрографтыг словарьларны ажыглап болурун өөникчилерге чөпшээрээр.

10. Аңгы-аңгы онаалгаларны болгаш бүгү ажылды үнелээриниң системазы

1-ги кезектиң онаалгазының (кыска эдертиг) харыызы тускай ажылдап кылдынган барымдаа езугаар үнелеттинер. Кыска эдертиг дээш, эң улуг балл – 7.

2-ги кезектиң шын кылдынган онаалга бүрүзү дээш, доозукчу 1 балл алыр. Шын эвес харыы азы шуут харыы чок болза, 0 баллды салыр. 2-ги кезектиң онаалгаларын шын күүсеткен доозукчу эң улуг 7 баллды алыр.

3-кү кезектиң онаалгазының харыызы тускай ажылдап кылдынган үнелел барымдаалар-биле чоруттунар. 3-кү кезектиң онаалгазын шын күүсеткен доозукчу эң улуг 9 баллды алыр.

Шын бижилгени болгаш тода чугааны херек кырында шын кылдыр ажыглап билириниң деңнели – 10 балл.

Шылгалданың шупту онаалгаларын күүсеткени дээш, доозукчу ниитизи-биле эң улуг – 33 баллды ап болур.

Кол ниити өөредилге программазынга күрүне шылгалдазын чорударының чурумун 2013 чылдың декабрь 25-те № 1394 РФ-тиң өөредилге яамызының 1394 дугаарлыг дужаалын езугаар Юстиция яамызы 2014 чылдың февраль 3-те № 31206 дугаарлыг дужаалынга бүрүткээн.

11. Шылгалданы чорударының байдалы (тускай мергежилдиглерге негелде)

Тыва дыл шылгалдазының класстарынче филолог эртемниг кижилер киирбес. Аудиториялар организаторларынга тыва дыл болгаш чогаал эртемнерин башкылавайн турар башкылар болур.

1-ги, 3-кү кезектерниң айтырыгларының харыылары бланк дугаары 2 харыыларын сканерлээнинин соонда ала-чайгаар сайгарттынар (болбаазыраттынар). Харыыларны санап турда, маргылдаа тывылганда азы харыыларның утказын тайылбырлаар таварылгада эксперттерни хаара тудар.

Делгереңгей харыылыг онаалгалар тыва дыл талазы-биле күрүне шылгалдазын эрттиреринге тускай белеткелди эрткен специалистер (тускай мергежилдиглер) хынаар.

Кыска эдертигни чорудары

№	Организаторнуң ажылы	Өөреникчилерниң ажыл-чорудулгазы	Чижек үези
1	Аудиобижидилгени бир дугаар салыры	Бердинген сөзүглелди дыңнаары. Дыңнап турар үеде өөреникчилер демдеглелдерни черновигинге кылыр	2-3 минута
2	Сөзүглелди медереп билип алырынга үени бээр	Черновиктерге ажылдаар	3–4 минута
3	Аудиобижидилгени ийи дугаар салыры	Бердинген сөзүглелди дыңнаары.	2,5-3 минута
4	Бижидилгени өжүрер. Эдертигни бижип эгелээрин сагындырып, словарьларны ажыглап болурун дыңнадыр		
5		Кыска эдертигни бижиири	

Ооң соонда өөреникчилер парлап каан сөзүглел-биле таныжарлар. Номчааны сөзүглелден утка болгаш дыл талазы-биле сайгарылганы кылырын сүмелээр. Шылгалданың шупту кезектерин күүседип тура, бар болза орфографтыг словарьларны ажыглап болур эргелиин өөреникчилерге сагындырар. Делгереңгей харыыларны хынаарда тускай белеткелди эртип алган сертификаттарлыг специалистерге чөпшээрээр.

12. 2019 чылдың төрээн дыл талазы-биле КИМнерде өскерилгелер бар.

13. Шылгалдага белеткениринге арга-сүмелер

Шылгалдага белеткенирде, Тыва республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының сүмелээни амгы үеде өөредилге албан черлеринде ажыглаттынып турар (сөөлгү 2-3 чылдарда ажыглаттынып турар) өөредилге номнарын ажыглаар:

1. Бавуу-Сюрюн М.В. болгаш өскелер-даа. Тыва дыл. 5 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. - Кызыл: Национал школа хөгжүдер институт, 2014. - 256 а.

2. Биче-оол М.Д., Монгуш Д.А., Ойдан-оол А.К., Бавуу-Сюрюн М.В. Тыва дыл. 8-9 класстарның өөредилге ному. – Кызыл: ТывНҮЧ., 2006. - 238 а.

3. Доржу К.Б., Куулар Е.М., Ондар Б.К., Ойдан-оол А.К. Тыва дыл. 10-11 класстарынга шенелде өөредилге ному. – Кызыл: ТывНҮЧ., 2007. - 271 а.

4. Доржу К.Б. болгаш өскелер-даа. Тыва дыл. 6 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. - Кызыл: Национал школа хөгжүдер институт, 2015. - 240 а.

5. Монгуш Д.А., Доржу К.Б. Тыва дыл. 6-7 класстарының тыва дылга өөредилге ному. – Кызыл: ТывНҮЧ., 2007. - 278 а.

6. Тыва дылдың орфографтыг словары. Эдилгелиг болгаш немелделиг 5-ки үндүрүлгези. - Кызыл: ТывНҮЧ.,1967. - 445 а.

7. Тыва орфография болгаш пунктуацияның үндезиннери / Д.А. Монгуш редакторлаан. 2-ги үндүрүлгези. – Кызыл: Республика типографиязы, 2001.

8. Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазынга чижек ажылчын программалар. Кол ниити өөредилге (5-9 класстар). Ортумак (долу) ниити өөредилге (10-11 класстар) / К.Б. Доржу, Ч.А. Сарыглар тургускан. - Кызыл: НШХИ., 2017. - 51 а.

Капсырылга

Тыва дылга 9-ку класстарның доозукчуларының 2019-2020 өөредилге чылында ККШ-га хыналда-хемчег материалдарының ниитижиткен планы
Онаалгаларның нарынының байдалы: Б - базалыг (базовый); В - бедик деңнел (высокий)

№	Шылгалданың онаалгалар аайы-биле хынаар утказы	Хынаар кезектериниң утказының кодтары	Шылгалдага хынаар билиг-мергежилдиң кодтары	Онаалганың нарынының аайы-биле деңнели	Күүсеткен онаалганы үнелээр эң улуг балл	Онаалганы күүседиринге негеттинер үе
1	Янзы-бүрү стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин ажылдап кылыр белеткел. Сөзүглел. Сөзүглелдиң утка болгаш тургузуунуң чаңгыс аайы. Харылзажылганың байдалынга адрестээн сөзүгелди тема, сорулгазының аайы-биле шилиири. Бердинген сөзүглелден аңгы-аңгы стильдерниң сөзүгелдерин тургузары. Грамматиктиг нормалар (морфологтуг). Грамматиктиг нормалар (синтаксистиг). Лексиктиг нормалар. Бөдүүн болгаш нарын домактарга бижик демдектери. Орфограмма.	11 8.1 8.4 8.6 9.3 9.4 9.2 7.18 6.1	2.1 2.4 3.1 3.3 3.5 3.6 3.8-3.10	Б	7	90
2	Сөзүглел. Сөзүгелдиң утка болгаш тургузуунуң чаңгыс аайы. Сөзүгелдиң анализи.	8.1	2.1 2.3 2.4	Б	1	8
3	Лексика, фразеологияның көжүрген уткалары. Чугааның аянныын хевирлээр аргалар.	10.1	1.1	Б	1	6
4	-биле деп эренчи болгаш биле деп эвилел.	6.6 6.16	1.1	Б	1	4

	Оларның шын бижилгези.					
5	Шын бижилге дүрүмнери.	6.7 6.8 6.10	1.1	Б	1	5
6	Лексика болгаш фразеология. Синонимнер. Фразеологтуг быжыг сөс каттыжыышкыннары.	2.2 2.4	1.3	Б	1	5
7	Сөс каттыжыышкыннары	5.1	1.1	Б	1	4
8	Домак. Домактың грамматиктиг ооргазы. Домактың чугула кежигүннери - кол сөс биле сөглекчи.	5.2	1.1	Б	1	6
9	Нарынчыттынган бөдүүн домактар.	5.7 7.19 7.2 - 7.5 7.7	1.1	Б	1	6
10	Бижик демдектериниң анализи. Грамматиктиг утказының аайы-биле домакка бижик демдектерин салыры.	7.19 7.8	1.1	Б	1	5
11	Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	5.13	1.1	Б	1	6
12	Бижик демдектериниң анализи. Чагырышкан болгаш чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектери.	5.8 7.11 7.12 7.19	1.1	Б	1	5
13	Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	5.8 5.9 5.13 7.14 - 7.17	1.1	Б	1	6
14	Нарын домактар. Хөй кезектерлиг нарын домактар.	5.10 5.14. 7.13	1.1.	Б	1	6
15	Сөзүглел. Сөзүглелдиң утка болгаш композициялыг тургузуунуң чаңгыс аайы. Аңгы-аңгы стильдерниң уткалыг сөзүглелдерин тургузары. Янзы-бүрү стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдериниң информастыг белеткелин ажылдап кылыры. Грамматиктиг нормалар (морфологтуг). Грамматиктиг нормалар (синтаксистиг). Лексиктиг нормалар.	8.1 8.2 8.6 11 9.2 - 9.4	2.1 - 2.4 3.2 - 3.5 3.7 - 3.10	В	9	60
Оналгаларның ниити саны - 9; оларның иштинде кыска харыылыг онаалгалар - 7, делгереңгей харыылыг онаалгалар - 2;						

нарынының деңнелиниң аайы-биле: Б - 8; В - 1. Алыр ужурлуг улуг баллы - 33 Онаалгаларны күүседиринге негеттинер ниити үези - 235 мин.